

СНЕЖАНА ВУЈАДИНОВИЋ*
МИРЈАНА ГАЈИЋ

НАСЕЉА ГРУЖЕ У ПРОШЛОСТИ

Садржај: У раду је, на основу проучавања историјске грађе, научних радова и статистичких извора, дат преглед насеобинског развоја Груже. Указано је на континуитет насељености Груже српским становништвом, од средњовековног периода до данас. Анализиране су осцилације демографског развоја у зависности од друштвено - политичких и економских прилика у Србији.

Кључне речи: развој, депопулација, функције, централитет, физиономија

Abstract: On the basis of studies of historical material, scientific papers and statistical sources, a survey of the settlement development of Gruza has been presented in this paper. It was pointed to the continuity of population of Gruza with the Serbs from Medieval period to nowadays. Depending on the socio-political and economic circumstances in Serbia, the oscillations of the demographic development were analyzed.

Key words: settlements, migration trend, Gruza, nahia, district.

Увод

Континуитет насељености Груже може се пратити од праисторије и античког периода до данашњих дана. Први трагови насељености Груже потичу из праисторијског периода. Најпознатији локалитети са материјалним остацима неолитских насеља старчевачке и винчанске групе су Гривац, Бубан у Кусовцу и Мале Баре у Љуљацима (Гарашанин М., 1956). Гривац је по богатству нађеног археолошког материјала један од најстаријих и најбоље проучаних неолитских локалитета на Балкану. Откривено је више културних слојева. Методом изотопа С-14 утврђено је старост локалитета на 5.300-4.800 г.п.н.е. (Петронијевић Р., 2001).

У XII веку, за време владавине Стефана Немање, Гружа је била саставни део српске средњовековне државе и заједно са Лепеницом чинила њену северну границу. Најстарија насељеност Груже српским становништвом, на основу писаних извора, везује се за XIII век и жупу Борач, као саставни део жичког епархијског властелинства (Грујић Р., 1932).

За време српске средњовековне државе, на територији данашње Груже постојале су Борачка и Островичка жупа (Филиповић М., 1960). Поред жупе Борач, у повељи се помињу планина Котленик, село Сибница и два средњовековна града, Борач и Честин (Динић М., 1956). Град Борач, једно од највећих насеља Груже у то

Др **Снежана Вујадиновић**, асистент, Географски факултет, Студентски трг 3/3, Београд;
др **Мирјана Гајић**, асистент, Географски факултет, Студентски трг 3/3, Београд
Рад представља резултате истраживање пројекта 146015 које финансира Министарство науке Републике Србије.

време, такође је био посед манастира Жиче (Ћирковић С., 1966). Борачкој жупи у XV веку припадала су села Враћевшница Доња, Коњуша и Граховац а Островичкој жупи (предео Рудника) Враћевшница Горња, Белућа (данашња Црнућа) и Осјаци (Филиповић М., 1960). Поменута села је 1428/1429. године деспот Ђурађ Бранковић потврдио као баштину челнику Радичу Поступовићу а 1456. године деспот Ђурађ дао грачаничком мирополиту Венедикту (Стевановић Ж., 1957). Под називом жупа Борач, Груза се у писаним изворима среће све до краја XV века.

Иако нема много писаних података из средњовековног времена, у Грузи су остали историјски споменици и материјални докази који сведоче о учешћу овог краја у стварању српске државе и културе. Нарочито је то дошло до изражаја у периоду када се средиште српске државе померало са југа ка северу а Крушевац изабран за престоницу. Груза је од периферне државне територије постала средишња. У том временском периоду у Грузи су изграђени црква св. Архангела Гаврила у Борчу из 1350. године, манастир Враћевшница у Прњавору (1428-1429.) и манастир Каменац у Честину (1416-1426.).

Груза у турско доба и за време аустријске окупације

Доласком Турака настале су крупне друштвено - економске промене у Србији. Средњовековни градови Борач и Честин освојени су 1436. и 1438. године а манастир Враћевшница разорен. Становништво је масовно страдало или пребегло преко Саве и Дунава. Тих година, око 50.000 становника одведено је у Турску као робље (Петронијевић Р., 2001).

Груза је пала под турску власт 1458/1459. године (Ћирковић С., 1966). У време турске владавине Груза је имала статус кнежине и заједно са кнежинама Лепеницом и Јасеницом улазила у састав Крагујевачке нахије. Услед честих управно територијалних промена, насеља данашње Грузе повремено су припадала Крагујевачкој или Рудничкој нахији. Под турском окупацијом одржан је континуитет живота већине грузанских насеља. Тако се у дефтеру из 1476. године у нахији Рудник помиње 16 села данашње Грузе (Аличкић А., 1984). Крајем XV века Власи масовно насељавају Србију а посебно њен југозападни део. Од грузанских насеља у турском катастарском попису из 1476. године помиње се Закута, насељена влашким становништвом (Шабановић Х., 1966).

Груза је у XVI, XVII и XVIII веку била слабо насељена а највећи део територије био је под шумом. О пустом и ретко насељеном крају (Крагујевачка нахија) сведочи и извештај Мехиора Безолта, који је у пратњи царског изасланика Хенриха од Лихтенштајна путовао за Цариград 1584. године. Слична запажања срећемо и код Џона Бурбурија (Поповић М., 1956).

Становништво овог дела Шумадије, а посебно Крагујевачке и Рудничке нахије, масовно је страдало током аустро - турских ратова (1683 - 1699.; 1716 - 1718.). Шумадија је била у то време ратно подручје, више пута пустошено од стране турске војске. Сваки пораз аустро - угарске војске узроковао је масовна исељавања становништва Грузе у крајеве северно од Саве и Дунава или повлачење у планине.

Током турског периода многа насеља су расељена а староседелачко становништво тј. оно које се затекло пре Велике сеобе 1690. године, било је малобројно у Грузи и Шумадији. Интензивније насељавање Грузе било је у време Велике сеобе (1690.), када је она поново насељена српским живљем које се пред Турцима повлачило из јужних крајева. Груза као и цела Шумадија, биле су покривене густом шумом са малобројним и сиромашним селима.

Из периода аустријске окупације Србије (1718 - 1739.), Груза је била пригранична зона, с обзиром да је Западна Морава била граница која је делила Србију

под Аустријом на северу, од Србије под турском влашћу на југу. Систематском осиромашењу становништва и привреде допринио је систем аустријске власти организован преко цивилне управе, војске и народне милиције. У експлоатисању народа и наглом богаћењу, учествовали су представници локалне власти, кметови, кнезови и оберкнезови. Тешке економске прилике доводиле су да становништво напушта поједина насеља Груже и прелази у Турску. Таквим пребегом опустела су двадесетих година XVIII века села Стубал и Кнић (Поповић М., 1956).

Гружа је често пустошена услед упада турске војске. Према извештају грофа Најперга, упућеном Дворском ратном већу, године 1718. у Гружи се помињу 43 села, од којих је било насељено 17 села са 57 домова. Насељена гружанска села у Крагујевачкој нахији била су: Бело Поље (2 дома), Бечевица (4), Бокчиновићи - Петропоље (3), Борач (5), Враћевшница манастир (2), Дубрава (2), Кнић (5), Липница (1), Липовац (2), Љуљаци (5), Раваница (2), Сибница (1), Стубал (6), Честин (4), Грабовац (5) а у Рудничкој и Црногорској нахији (дистрикту) Каменица (2) и Црнућа (6) (Поповић Д., 1950). Крагујевац, као центар нахије и локалне власти, био је у то време насељен турским живљем. По повлачењу Турака из Шумадије, Крагујевац је остао пусто, ненасељено место, као и Краљево.

После Пожаревачког мира (1718.), као последица исељавања и страдања српског народа, у крагујевачком дистрикту (нахији) било је 164 напуштених (опустелих) и 38 насељених села са 149 домова, а у рудничком крају 54 напуштена села и 38 насељена са 144 дома. Колико су страдали Гружа, Лепеница и Јасеница указује и податак да је пре аустријско - турских ратова у Крагујевачкој нахији било око 360 села (Поповић Д., 1950).

У периоду од 1733. до 1735. године Гружа је имала 18 села са укупно 262 дома. Највећа села по броју домова била су Љубић (28), Кнић (26), Витановац (24), Стубал (24), Забојница (23), Каменица (20), Честин (18), Црнућа (16), Губеревац (15) и Гунцати (13). Остала села бројала су много мање домова: Бокчиновићи - данашње Петропоље (10), Бечевица (10), Липница (9), Љуљаци (7), Борач (7), Брестовац (5), Претоке (5) и Гривац (2). Насеља Честин и Црнућа била су нурије манастира Каменац тј. Враћевшнице (Драгић М., 1921). Крагујевац, највеће насеље Шумадије у то време, имао је 1735. године само 110 домова (Поповић Д. 1950, 26).

Завршетак аустро - турског рата 1736 - 1739. године означио је повлачење аустријске војске али и масовно исељавање становништва из Груже и Лепенице (Друга сеоба предвођена Арсенијем IV Јовановићем). Масовна напуштања насеља и исељавање у Аустрију наставила се за време и после аустро - турског рата 1788 - 1791. године познатог као „Кочина Крајина”. Том приликом је јула 1788. године поп Ђорђе Николајевић „превео” из Крагујевачког округа 500 фамилија (Ђорђевић Т., 1924).

Период интензивног насељавања Груже

Политичке и друштвено - економске прилике у Србији мењају се крајем XVIII века. Свиштовским миром између Аустрије и Турске 1791. године, јаничари су протерани из Србије а Србима загарантована слобода. Тиме се уједно завршава дуг период континуираног исељавања становништва из Шумадије и наступа раздобље интензивнијег насељавања Груже и околних крајева.

Сточарско становништво са Пештера, већ после Кочине Крајине (1788.), у већем обиму насељава Гружу. Најинтензивније насељавање Груже сјеничком миграционом струјом било је уочи Првог српског устанка, за време Карађорђа. Ово становништво кретало се од Пештера преко Јавора, Драгачева до Груже и Шумадије. Сјеничкој миграционој струји припадало је и становништво које се селило са Црногорских Брда. Многе породице, пореклом из Црне Горе, најпре су насељавале

Пештер, да би касније населиле Грузу и Шумадију. Досељавале су се фамилије различитог порекла што је доприносило обнављању живота у селима и мешању становништва. Шуме и слободно „пусто“ земљиште заузимао је од стране досељеника. Крајем XVIII и почетком XIX века, српско становништво све је више насељавало део Грузе поред Западне Мораве. То је време када су многе мочваре исушене ради проширења ораница и ливада.

Досељавање у Грузу било је великог интензитета 1809. године, у време Карађорђевог устаничког ратовања око Сјенице. Тада су у крчевинама основана потпуно нова насеља и нови засеоци већ постојећих села: Кикојевац, Баре, Бумбарево Брдо, Драгушица, Дубрава, Рашковић, Љубић и Кусовац. То је било време када је вожд „саголио“ народ у Шумадију (Драгић М., 1921). Старији досељеници обично су заузимали велике комплексе земље, па је за време Карађорђа често био присутан отпор и нетрпељивост староседелца према новим досељеницима.

Досељавање становништва у оквиру сјеничке миграционе струје било је двојаког карактера. У време Карађорђевог похода на Сјеницу 1809. године оно је било најинтензивније и имало одлике непосредног а често и присилног досељавања. Досељавања после 1809. године углавном су била спонтана и одвијала су се у етапама. Становништво се на путу за Грузу често задржавало по насељима у Драгачеву, Моравици, околини Чачка и Краљева. Друга важна миграциона струја обухватила је досељавања из Старог Колашина и околине Новог Пазара. Колашинско - новопазарска струја кретала се долином Ибра и Рашке. Као саставни део ове струје су досељавања становништва из околине Пећи (Драгић М., 1921).

Од укупног броја породица и домова у Грузи, сјеничкој миграционој струји припадало је 22,5% породица и 27,9% домова. Досељеници из Метохије, Старог Колашина и Новог Пазара чинили су 10,9% породица и 14,7% домова а из Старог Влаха, ужичких крајева и Драгачева 13,4% породица и 14,5% домова (Драгић М., 1921). Груза није била само последње исходиште досељеницима поменутих миграционих струја. Она је у то време имала транзитни карактер и служила је као етапа за касније насељавање других крајева Шумадије. Досељеници су, прелазећи Грузу, нарочито насељавали Лепеницу и Јасеницу.

Завршетак Првог српског устанка имао је катастрофалне последице за народ. Доласком Турака народ Грузе поново је био присиљен да напушта своје домове, у збегове или преко Саве и Дунава. Велики допринос становника Грузе у ослобођењу Шумадије од Турака поновио се и током Другог српског устанка. „Када се цео масив од Венчаца и Букуље на северу па до Вујна и Јешевца, са Рудником као центром, замисли покривен густим шумама, као што је то било у почетку XIX века, онда је јасно да је тај централни део Шумадије морао бити њена главна природна тврђава... И доцније, у унутрашњем развоју, ова област око Рудника до Грузе и Смедеревске Јасенице, играла је врло важну улогу: одатле су потицали народни покрети, којима је била тежња да се ограничи самовлашће владара. Она је и сада центар Шумадије, и у њој је као кристал јасна државна и шира народна мисао” (Цвијић Ј., 1954). Историјска улога крагујевачких кнежина, Грузе, Јасенице и Лепенице у коначном ослобођењу Крагујевца и његове околине, забележена је у скоро свим историјским изворима тог времена.

После Другог српског устанка, досељавање у Грузу се смањује. Углавном се досељава становништво из Драгачева, моравичког Старог Влаха и Студенице. Поменута досељавања престају половином XIX века. Изузетак представља период српско - турских ратова (1876 - 1878.) када се досељавање из Сјенице и околине појачава. Поред поменутих најважнијих миграционих струја, Грузу је у XVIII и XIX веку насељавало и становништво са Пиве и Таре, Дробњака, Жабљака, околине Пријепоља и Трстеника (Драгић М., 1921). Отада настаје унутрашње пресељавање

становништва условљено удајама и женидбама, одласком на рад и куповином имања у другом селу, имовинским раслојавањем и др. Поред ратних страдања, већина грузанских села успела је да очува континуитет постојања током читавог периода турске владавине.

Груза после ослобођења од Турака

У доба кнеза Милоша Крагујевачка нахија је по географском положају била централна а по броју становника једна од највећих у Србији (после Пожаревачке и Ваљевске нахије). Као седиште Крагујевачке нахије, Крагујевац је био центар локалне управе за кнежине Грузу, Јасеницу и Лепеницу. „Спојене сасвим приступачним долинама главних река и њихових потока, као и комуникацијама, на чијем је главном раскршћу поникао Крагујевац, ове три области сачињавају и једну привредну целину која гравитира Крагујевцу као своје политичком и привредном центру” (Марковић Р., 1954).

Административне границе Грузанске, Лепеничке и Јасеничке кнежине најчешће се нису поклапале са природним, географским границама, па је до 1835. године у састав Грузе улазило и око 20 села која географски припадају Лепеници. Грузанска кнежина је 1822. обухватала 80 села и варош Крагујевац, са 2.793 кућа, 3.581 пореских и 7.082 арачких глава.

Године 1823. Грузанска кнежина је проширена на 88 насеља укључујући и варош Крагујевац, са укупно 2.894 кућа, 3.604 пореске и 7.240 арачких глава. Од данашњих грузанских насеља, највећа у 1822. години била су Витановац са 121 пореском главом, Кнић 117 и Стубал 97 пореских глава (Марковић Р., 1954).

Крагујевац од 1834. године постаје седиште Крагујевачког округа и грузанског, јасеничког и лепеничког среза (Поповић М., 1956). Највећи број села данашње Грузе припадао је Грузанском срезу. Груза није имала свој управни центар већ су све установе Грузанског среза биле у Крагујевцу.

Честе територијално - управне промене у XIX веку¹ биле су одраз настојања државе да пронађе најоптималнију управну организацију али и последица међустраничких свађа као и неслога међу селима. Кнић је 1859. године постао седиште Грузанског среза. У то време Кнић је имао одлике сеоске варошице а по броју становника био највеће и најзначајније место Грузе. Книћу је гравитирало 60 насеља среза (Марковић Р., 1954). У области здравства, школства и трговине грузанска села била су највише упућена на Крагујевац а мање на околне вароши (Краљево, Чачак, Горњи Милановац).

Године 1872. села Грузе припадала су Грузанском срезу (Крагујевачки округ) и Црногорском срезу (Руднички округ). Од 63 насеља тадашњег Грузанског среза, данашњој Грузи припадала су 47 села. Највећа села била су Витановац са 254 пореске главе и Гунцати са 214 пореске главе. Црногорски срез обухватао је девет грузанских села: Кнежевац, Каменицу, Прњавор, Липовац, Горњу Црнућу, Доњу Црнућу, Горњу Врбаву, Доњу Врбаву и Бело Поље. Каменица (97 пореских глава) и Горња Врбава (98 пореских глава) била су уједно и највећа грузанска села тадашњег црногорског среза (Милићевић М., 1876).

¹ По попису пореских обвезника из 1844. године, Грузански срез је обухватао 83 насеља и 26 општина. Грузанском срезу припадала су сва данашња грузанска насеља изузев Горње Црнуће, Доње Црнуће, Каменице и Кнежевца. Поменута насеља припадала су у то време Црногорском срезу, Рудничком округу и чинила једну општину - Доњу Црнућу (Гавриловић Ј., 1994).

Табела 1. Број кућа и становника у Горњој Грузи у XIX и почетком XX века

Насеље	Број кућа (домова 1895. и 1910.)					Број становника		
	1822	1823.	1844	1895.	1910.	1844.	1895.	1910.
Баре		31	46	91	139	285	592	821
Бело Поље	17	17	35	53	74	238	386	511
Бечевица	26	29	44	101	103	268	565	729
Борач	37	41	62	150	208	388	961	1.392
Брестовац	17	20	24	54	66	144	344	475
Брњица	22	23	29	85	101	216	515	745
Бумбарово Брдо	-	-	-	79	102	-	437	624
Враћевшница	-	-	16	-	-	139	-	-
Вучковица	46	44	70	135	160	438	828	1.099
Горња Врбава	24	25	34	52	59	230	271	371
Горња Црнућа	-	-	19	61	81	195	516	629
Гривац	37	37	50	95	122	330	671	873
Гунцати	62	65	117	251	281	755	1321	1.729
Драгушица	30	30	39	46	60	270	279	378
Доња Врбава	20	21	36	97	120	302	703	959
Доња Црнућа	-	-	29	78	94	230	431	586
Дубрава	-	-	-	25	36	-	182	252
Жуње	22	22	35	53	63	243	345	437
Забојница	56	43	68	111	141	431	765	1031
Каменица	-	-	49	118	167	334	804	1153
Кикојевац	16	17	24	44	66	185	266	402
Кнежевац	-	-	16	50	68	136	410	558
Кнић	93	100	141	253	320	916	1475	2106
Коњуша	20	24	30	43	56	167	256	347
Кусовац	-	-	21	29	38	142	209	274
Липовац	29	30	38	71	95	222	429	654
Љуљаци	58	26	41	96	123	304	625	946
Опланић	33	34	43	87	110	259	580	821
Претоке	55	56	108	165	197	577	882	1192
Прњавор	23	20	16	32	56	120	247	326
Радмиловић	26	26	42	75	86	236	353	535
Рашковић	27	28	38	45	52	224	269	360
Суморовац	-	12	21	31	36	122	214	244
Топоница	31	31	38	69	83	216	427	562

Извор: Извор: Марковић Р. (1954): Крагујевачка нахија, 1815-1839. Свеска прва 1815-1827, Књажевска канцеларија, књига друга, Државна архива НР Србије, Грађа, књига V, Београд; Гавриловић Ј.(1994): Речник географско-статистички Србије 1846. КИЗ „Култура”, Историјски институт САНУ, Београд; Попис становништва у Краљевини Србији, 31.12 1895. године, Први део, књ. 12, Министарство народне привреде, Статистичко одељење, Београд, 1898; Претходни резултати пописа становништва и домаће стокe у Краљевини Србији 31.8.1910., књ.5, Издање управе Државне статистике, Београд, 1911.

Досељавањем и природним прираштајем број становника Грузе се током XIX века константно повећавао. Популационо највећа села Горње Грузе 1895. године била су: Кнић (1.475 становника), Гунцати (1.321), Борач (961) и Каменица (804). У Доњој Грузи по величини издвајали су се Витановац (1.396), Годачица (954), Честин (890) и Стубал (868).

Примена хатишерифа од 1833. до 1878. године условила је далекосежне промене у Србији а самим тим и у Грузи. Држава је постепено организовала нову управу и власт. Новостворени услови у Србији после 1833. године покренули су привреду и означили преокрет у развоју грузанских села и околних вароши. Привредни успон Србије у XIX веку највише се одразио на развој околних вароши, док је интензитет промена у Грузи био много мањи. Позитивни ефекти економског јачања Крагујевца и Краљева огледали су се у развоју пољопривреде, трговине, просвете и саобраћајном активирању Грузе.

Развој села у Грузи одвијао се у условима екстензивне привреде. Село је и поред повољније политичке и привредне ситуације било суочено са бројним проблемима. У условима релативне пренасељености, ситног поседа и екстензивне земљорадње, тржишни вишкови на селу били су занемарљиви а потреба за новцем велика. Јачање робно - новчане привреде у селу имало је за последицу пропадање традиционалних породичних задруга, појаву зеленашког капитала и велику презадуженост сеоског становништва

Табела 2. Број кућа и становника у Доњој Грузи у XIX и почетком XX века

Насеље	Број кућа (домова 1895. и 1910.)					Број становника		
	1822.	1823.	1844	1895.	1910.	1844.	1895.	1910.
Бајчетина	-	-	16	30	38	96	182	262
Балосаве	31	32	49	104	96	306	535	651
Витановац	85	94	147	230	276	814	1396	1.618
Витковац	43	45	62	116	159	408	623	894
Врбета	12	13	21	44	51	185	299	401
Гледић	42	47	63	131	178	444	849	1.116
Грабовац	56	57	73	102	128	443	512	698
Годачица	62	63	94	143	188	592	954	1.299
Губеревац	53	56	63	142	173	390	832	1.055
Дрлупа	13	14	18	48	55	136	235	302
Закута	14	15	25	48	62	180	311	385
Лесковац	22	23	35	78	97	208	501	603
Лешево	12	13	19	39	52	119	254	320
Липница	34	43	62	134	151	459	718	852
Љубић	19	19	34	68	86	221	390	532
Милавчићи	16	15	29	57	79	182	321	413
Милаковац	26	27	39	61	80	258	421	537
Пајсијевић	41	44	87	137	165	559	702	990
Петропоље	33	30	40	67	91	305	413	581
Печеног	33	35	52	82	104	317	557	675
Раваница	37	38	44	69	96	352	493	666
Сибница	20	19	25	59	80	189	337	455
Стубал	86	87	83	156	190	499	868	1097
Честин	39	39	77	156	187	537	890	1223
Чукојевац	72	72	91	125	155	518	674	912

Извор: Марковић Р. (1954): Крагујевачка нахија, 1815-1839. Свеска прва 1815-1827, Књажеска канцеларија, књига друга, Државна архива НР Србије, Грађа, књига V, Београд; Гавриловић Ј.(1994): Речник географско-статистични Србије 1846. КИЗ „Култура”, Историјски институт САНУ, Београд; Попис становништва у Краљевини Србији, 31.12 1895. године, Први део, књ. 12, Министарство народне привреде, Статистичко одељење, Београд, 1898; Претходни резултати пописа становништва и домаће стоке у Краљевини Србији 31.8.1910., књ.5, Издање управе Државне статистике, Београд, 1911.

Првих деценија XX века наставиле су се територијално - управне промене у Србији. Највећи број насеља данашње Грузе припадао је Грузанском срезу. У састав Грузанског среза улазиле су 1910. године 33 општине и 76 насеља, од којих 52 насеља припадају данашњој Грузи. Таковском срезу (Руднички округ) припадала су данашња подрудничка села која су у то време чинила две општине Белопољску и Враћевшничку.

По попису становништва из 1910. године 12 насеља Грузе имало је више од 1.000 становника. Популационо највећа насеља Горње Грузе била су: Гунцати (1.729), Борач (1.392), Претоке (1.192). Каменица (1.153) и Вучковица (1.099). У Доњој Грузи по броју становника издвајали су се: Витановац (1.618), Годачица (1.299), Честин (1.223) и Стубал (1.097). Књи је у то време имао обележја варошице и по броју становника (2.106) био највеће насеље Грузе.

Насеља Груже између два светска рата

Гружански срез је 1921. године припадао Крагујевачком округу и обухватао 33 општине. Данашња гружанска села била су у то време организована у 23 општине, од којих су биле најбројније Кнић, Радмиловић и Забојница. Гружанска села, у подгорини Рудника, чинила су две општине: Бело Поље и Враћевшницу и припадала Таковском срезу (Руднички округ).

Табела 3. Број домова и становника у Гружи 1921. и 1931. године

1921.		1931.		
Општине	Број стан.	Општине	Бр. домова	Број стан.
Баре	746	Баре	137	748
Бело Поље	1.621	Бело Поље	292	1.954
Борач	1.189	Борач	238	1.324
Витановац	1.683	Витановац	388	2.124
Витковац	1.844	Витковац	376	2.469
Враћевшница	1.976	Враћевшница	344	2.148
Вучковица	929	Вучковица	196	1.112
Гледић	1.243	Гледић	203	1.154
Годачица	1.903	Годачица	380	2.475
Грабовац	1.676	Гривац	277	1.680
Губеревац	1.365	Губеревац	301	1.668
Гунцати	1.967	Гунцати	401	2.310
Забојница	2.077	Забојница	383	2.265
Закута	1.191	Закута	262	1.435
Каменица	1.479	Каменица	280	1.606
Кнић	2.500	Кнић	501	2.938
Коњуша	635	Коњуша	143	779
Љуљаци	768	Љуљаци	140	831
Опланић	1.516	Гружа	425	2.108
Пајсијевић	851	Пајсијевић	204	1.077
Радмиловић	2.058	Радмиловић	491	2.393
Стубал	894	Стубал	214	1.206
Топоница	1.406	Топоница	259	1.558
Честин	1.721	Честин	452	2.638
Чукојевац	1.099	Чукојевац	233	1.451
Укупно	36.337	Укупно	7.520	43.451

Извор: Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. 01. 1921. Сарајево, 1932; Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. 03. 1931. Књига I, Присутно становништво, број кућа и домаћинства, Београд, 1937.

Појаве и процеси који су захватили гружанска села у периоду између два светска рата резултат су промена у привреди и увођења капиталистичких односа. Развој пољопривреде у Гружи одвијао се у условима аграрне пренасељености, интензивнијег напуштања и пропадања сеоских заната и домаће радиности, презадужености сељака и распадања породичних задруга. Породичне задруге су се највише издиле у међуратном периоду, непосредно пред Други светски рат. По селима Груже задруге су се одржале најкасније до педесетих година XX века.

Боље повезивање гружанских села са околним центрима наступа развојем железничког саобраћаја и пуштањем у саобраћај пруге Крагујевац – Краљево (1929.). Изградњом пруге, која је трасирана долином Груже, порастао је значај саобраћајне функције Крагујевца и Краљева као и гружанских насеља лоцираних у њеној непосредној близини. У периоду од 1918. до 1929. године асфалтиран је пут

Крагујевац - Краљево (Милановић Д., 1973). Унапређење саобраћаја условило је бржи привредни и демографски развој Кнића, Груже, Витановца и других насеља смештених поред главних саобраћајница. Гружа је типичан пример настанка нових варошица у Србији почетком XX века као резултат повољног саобраћајно - географског положаја. Статус варошице насеље добија 1924. године, када броји 48 домова и 170 становника. На развој Враћевшнице пресудно је утицао регионални пут Крагујевац - Горњи Милановац. Иницијално језгро насеља представљали су почетком XX века школа, трговачки и угоститељски објекти настали поред саобраћајнице. Статус самосталног насеља Враћевшница је стекла 1934. године, када је проглашена за варошицу (Петровић В., 2002).

Привредна подређеност Груже Крагујевцу и Краљеву и њиховим тржиштима наставила се и после Другог светског рата. Током друге половине XX века наступила је стагнација у демографском развоју гружанских насеља условљена емиграцијом и негативним природним кретањем становништва.

Закључак

Насељеност Груже у прошлости мењала се у зависности од историјских прилика и повољности географског положаја. На основу досадашњег истраживања поменуте проблематике може се закључити следеће:

- Насељеност Груже српским становништвом датира из периода српске средњовековне државе

- Поједина насеља Груже помињу се почетком 15 века и спадају у најстарија у овом делу Шумадије.

- Током турског периода многа насеља су расељена а староседелачко становништво тј. оно које се затекло пре Велике сеобе 1690. године, било је малобројно у Груји и Шумадији.

- Период најинтензивнијег насељавања Груже наступа крајем 18 и почетком 19 века. Већина села обновљена је у време Првог српског устанка када се оснивају и потпуно нова насеља.

- У XIX и првој половини XX века највећи број насеља развија се у границама Гружанске кнежине, касније среза.

- Позитиван демографски развој Груже, присутан до шездесетих година XX века, замењује изразита депопулација.

ЛИТЕРАТУРА

- Аличић, А. (1984). *Турски и катастарски пописи неких подручја Западне Србије XV и XVI век*. Чачак: Међуопштински историјски архив Чачак, Краљево: Историјски архив Краљево, Титово Ужице: Историјски архив Титово Ужице, књ.1
- Гавриловић, Ј.(1994). *Речник географско-статистички Србије 1846*. Београд: Историјски институт САНУ
- Гарашанин, М., Дероко, А. и Грбић, М. (1956). *Археолошки споменици и налазишта у Србији*. Београд: Археолошки институт Књига. 3, САН, Грађа, Књига X
- Грујић, Р. (1932). *Епархијска властелинства у средњовековној Србији*. Београд.
- Динић, М.(1956). *Археолошки споменици и налазишта у Србији*. Београд: Археолошки институт, Књига 3, САН, Грађа, Књига X
- Драгић, М. (1921). Гружа. *Српски етнографски зборник*, 21
- Ђорђевић, Т. (1924). *Из Србије кнеза Милоша. Културне прилике од 1815-1839*. Београд: Просвета
- Марковић, Р. (1954). *Крагујевачка нахија, 1815-1839*. Београд: Државна архива НР Србије, Свеска прва 1815-1827, Књајеска канцеларија, књига друга, Грађа, Књига V
- Милановић, Д. (1973). *Краљево и његово уже гравитационо подручје*. Београд: Српско географско друштво, Посебно издање, Књига 38
- Милићевић, М.(1876). *Кнежевина Србија*. Београд: Државна штампарија
- Петровић, В. (2002). *Прљавор и Враћевшничка школа*. Горњи Милановац: Музеј рудничко - таковског краја

- Петронијевић, Р. (2001). *Коњуша и Брестовац у Грузи*. Крагујевац: Српска академија наука и уметности, 119 Библиотека хронике села
- Поповић, Д. (1950). *Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира 1718-1739*. Београд.
- Поповић, М. (1956). *Крагујевац и његово привредно подручје*. Београд: Географски институт „Јован Цвијић”, Посебно издање, Књига 8
- Стевановић, Ж. (1957). *Груза и гужани кроз историју*. Велика Плана: Будућност
- Ђирковић, С. (1966). Средњи век. *Краљево и околина*. Београд: Књижевне новине
- Филиповић, М. (1960). Таково. *Српски етнографски зборник*, 37
- Цвијић, Ј. (1954). *Шумадија. Географски лик Србије у доба Првог устанка*. Београд: Српско географско друштво, Посебно издање, Књига 32
- Шабановић, Х. (1966). Период турске владавине, из прошлости насеља. *Краљево и околина*. Београд: Књижевне новине
- *** (1898). Попис становништва у Краљевини Србији, 31.12 1895. (Први део, књ. 12). Београд, Министарство народне привреде, Статистичко одељење, Београд, 1898.
- *** (1911). Претходни резултати пописа становништва и домаће стокe у Краљевини Србији 31.8.1910. (књ.5). Београд: Издање управе Државне статистике
- *** (1932). *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. 01. 1921*. Сарајево
- *** (1937). Присутно становништво, број кућа и домаћинства. *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. 03. 1931*. (Књига I). Београд

SNEŽANA VUJADINOVIĆ
MIRJANA GAJIĆ

S u m m a r y

POPULATION OF GRUZA IN PAST

Depending on the historical circumstances and suitability of geographic position, population of Gruza had been changing in past. On the basis of the recent researches of the mentioned problem the following can be concluded:

- population of Gruza with the Serbs dates from the period of Serbian Medieval State
- some settlements of Gruza were mentioned from the beginning of the 15th century and they belonged to the oldest ones in this part of Sumadija.
- during the Turkish period many settlements were displaced, while native population, i.e. one that had been found before Great Migration in 1690., were small in numbers in Gruza and Sumadija.
- period of the most intensive settling of Gruza began at the end of the 18th century and beginning of the 19th. During the First Serbian Uprising most of the villages were restored, when completely new settlements were also found.
- in the 19th and the first half of the 20th century the largest number of settlements developed in the borders of Gruza principedom, district subsequently.
- positive demographic development of Gruza, which was present to the 60's of the 20th century, were replaced by extreme depopulation.